

Posudek oponenta diplomové práce Hany Štěpánkové

„Igboské národní vědomí“

předkládané v roce 2012 na Ústavu etnologie FF UK

Práce Hany Štěpánkové analyzuje Igboské národní vědomí ve víceméně třech přehledně členěných částech. V části úvodní představuje existující literaturu k tématu a zevrubně rozebírá svá teoretická východiska a metodologii používanou při výzkumu. Ve druhé části (historiografické) shrnuje historické procesy vedoucí postupně k formování igboské národní identity. V části třetí (sémiologické) pak na základě rozhovorů s dvanácti pražskými Igby analyzuje jejich koncepci národního vědomí.

Teoreticko-metodologická část práce je propracovaná a v mých očích zdařilá. Autorka jasně a srozumitelně probírá základní pojmy a koncepce, které ke své práci potřebuje, přičemž zaujímá velmi rozumnou a komplexní pozici, která se vyhýbá zjednodušeným extrémům.

Velmi zajímavé, i když ne zcela dotažené mi připadalo autorčino přepracování diagramu „skupiny a sítě“ antropoložky Mary Douglas na s. 28–30. Autorka přiznává, že je s původní koncepcí M. Douglas „svým způsobem v rozporu“ (s. 28), to mi ovšem přijde naprosto v pořádku. Sama Mary Douglas své diagramy v průběhu 70. let radikálně měnila a není důvod, proč by totéž nemohl dělat i kterýkoli její následovník – záleží vždy na tom, k čemu přesně daný diagram slouží. Nápad využít jej k popisu nacionalismu pokládám za skvělý, zároveň by ale podle mě potřeboval lépe domyslet. Už jen když jsem se snažil si za jednotlivými kvadranty představit jednotlivé společnosti, dělalo mi to místy trochu problémy (např. v kvadrantu D). Zčásti to bylo dáno i příliš vágním vymezením všech parametrů diagramu: zde se autorka od Mary Douglas skutečně naprosto zásadně odchyluje, a proto by přece jen bylo dobré obě osy diagramu důkladně vysvětlit. Nyní je stav takový, že čtenář, který Mary Douglas nezná, nemá šanci diagram pochopit, zatímco ten, který ji zná, bude zmaten a bude mu dlouho trvat, než si uvědomí, že parametry autorčina diagramu jsou chápány úplně jinak než v kterékoli verzi diagramů M. Douglas; zcela přesného pochopení ale ani tak nedosáhne (i když totéž lze, pravda, říct i o původních diagramech z *Natural Symbols*, kterým rovněž do plné srozumitelnosti mnoho schází). Autorka také v sémiologické části s diagramem až na jednu dílčí výjimku nepracuje, což mi přijde škoda. Právě zde mohl ležet velmi originální přínos práce.

Důslednější využití diagramů by také umožnilo lépe vymezit pojem „národa“. Autorka na s. 30 rozličné definice uvádí, žádná mi však nepřijde zcela uspokojivá. Většina z nich (např. Smithova) by velmi dobře pasovala třeba i na antické Řeky, kteří také měli „vlastní kolektivní jméno, mýtus o společném původu, sdílen[ou] historick[ou] paměť, jeden či více odlišujících prvků společné kultury, spojení s určitou „vlastí“ a pocit solidarity s významnými částmi populace“ (s. 30); přesto však nebyli nacionalisté, neboť národní řecká identita pro ně měla úplně jiný význam, než jaký má v moderní době. Jinými slovy, v definicích by bylo potřeba zohlednit i roli, kterou národní identita hraje v širších souvis-

lostech. Právě to by podle mě velmi dobře dokázal udělat diagram ze s. 28 (pokud by se trochu domyslel a upravil).

Má jediná opravdový výtky se týká podle mne ne zcela šťastného způsobu, jakým autorka zachází s pojmem „symbol“. V teoretické části úplně jasnou definici symbolu nepodává, nicméně na s. 33 se k ní trochu přibližuje, když zmiňuje obecnou definici „symbolu jako něčeho, co zastupuje něco jiného“, přičemž jako nutnou vlastnost tohoto „něčeho“ uvádí nezpochybnitelnost. Už to je samo o sobě dosti široké vymezení, které bych osobně raději specifikoval nějakými dalšími rysy, ale budiž. Autorčino konkrétní používání pojmu „symbol“ je ale podle mě ve skutečnosti ještě vágnější. Na s. 167 např. hovoří o tom, že silným igboským symbolem je „pocit křivdy“ a na dalších řádcích implikuje, že jako symboly chápe jakékoli kolektivní představy Igbů o sobě samých (např. jejich přesvědčení o své bytostné demokratičnosti). To je věru zvláštní užití: má-li symbol zastupovat něco jiného, pak bych čekal, že pocity a přesvědčení budou spíše referenty symbolů, než symboly samotné. Jak klasicky říká Geertz, symboly jsou „hmatatelná vyjádření myšlenek, abstrakce ze zkušenosti zachované ve vnímatelné formě, konkrétní ztělesnění myšlenek, postojů, soudů, tužeb nebo věr“.¹ Tato konkrétnost a hmatatelnost mi připadá jako dosti podstatný rys symbolů. Symbolem jistě může být písmeno „g“, jímž se liší tvar „Igbo“ od tvaru „Ibo“, mohou jím být v příloze uvedené obrázky mučených Igbů odkazujících na holocaust apod. Představy a pocity jsou těmito symboly evokovány, ale nespádají s nimi v jedno. Netvrdím, že takovéto pojetí je jediné možné, ale pokládám ho za obecně rozšířené, a hlavně velmi praktické – už třeba jen proto, že umožňuje vystavět mnohem komplexnější obraz, v němž jsou symboly mnohovýznamové, neboť díky své smyslové konkrétnosti samy o sobě nic neznamují, mají ale o to důležitější evokační schopnost, a dokáží tak asociovat celou řadu odlišných představ a pocitů a propojovat je v jeden celek. Právě tato propojovací schopnost je podle mne pro symboly klíčová: např. národní identita totiž není tvořena jen jednotlivými představami o vlastnostech daného národa, ale především jejich vzájemnou provázaností, která je umožněna právě prostřednictvím symbolů. Autorka samozřejmě toto pojetí nemusí přijmout (není jediné možné). Pokud ovšem opravdu trvá na tom, že je pro její téma i o pocitech a představách praktičtější hovořit jako o „symbolech“, pak by to měla jasně říct a obhájit.

Historiografická část je přiznaně kompilační, jde nicméně o kompilaci skvěle odvedenou a metodologicky velmi promyšlenou. Autorka dokáže citlivě vyhodnocovat různé typy pramenů, bere v potaz pozici, z níž jednotliví autoři píšou, je si dobře vědoma všech možných úskalí, jež musí historik vzít v potaz, a ve výsledku tak poskytuje mimořádně vyvážený a důvěryhodný nárys historické situace. Velmi jsem ocenil její důslednou snahu o neutralitu ve všech směrech, spojenou ovšem s občasným přiznáním toho, jak obtížné je jí v praxi dosáhnout.

Rovněž v části sémiologické, která představuje hlavní autorský přínos, odvedla autorka velmi dobrou práci. V mezích možností nashromáždila velmi zajímavý antropologický materiál, na jehož získávání pracovala řadu let. Její tematické analýzy rozhovorů jsou zdařilé, jednotlivé kapitoly jsou vnitřně ucelené a dohromady vytvářejí velmi plastický obraz igboského národního vědomí (coby religionista jsem si pochopitelně nejvíce vychutnal

¹ Clifford Geertz, „Náboženství jako kulturní systém“, in *Interpretace kultur: Vybrané eseje*, př. H. Červinková, V. Hubinger a H. Humlíčková, Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 107.

jeho židovské souvislosti). Dobře nastavená mi přišla hranice mezi subjektivitou a objektivitou: autorka se nesnaží sebe sama z práce vygumovat a netváří se jako nestranný božský pozorovatel, zároveň však nesklouzává ani do příliš subjektivního stylu, a daří se jí naopak právě díky přiznání své osobní badatelské pozice dosáhnout ve výsledku větší nestrannosti.

Formální stránka

Po formální stránce je práce slušná. Je psána pěknou češtinou, překlepů je jen minimum (opravil jsem je ve svém výtisku práce). Jistý problém jsem měl jen s velkým množstvím nepřeložených citátů. Chápu, že názory na tuto věc se mohou lišit, a tedy to neprezentuji jako chybu, nicméně je dobré vědět, že neustálé přepínání mezi jazyky je pro čtenáře velmi náročné, a to bez ohledu na to, jak dobře tyto jednotlivé jazyky ovládá. Autorka má navíc v práci přímých citací příliš mnoho, což vede k tomu, že text se často pod jejich vahou poněkud rozpadá. Množství přímých citací je samozřejmě zcela v pořádku tam, kde jde o kusy rozhovorů, neboť ty slouží jako primární pramen (proto je v tomto případě rozumné je uvádět v angličtině). U sekundárních pramenů bych ale častěji doporučoval parafrázovat vlastními slovy: parafráze má výhodu v tom, že autora nutí cizí myšlenky lépe zpracovat a začlenit do textu. V práci by parafráze byly zapotřebí zejména v kapitole „Vytváření národa – shrnutí“: v její první části autorka názory méně důležitých autorů shrnuje takřka výhradně pomocí přímých citací, což vede k tomu, že pro čtenáře je místy dosti obtížné se v těchto názorech zorientovat. Naopak jakmile dojde k práci D. van den Bersselaara, referuje ji formou výtahu a text rázem začne být čtenářsky mnohem vstřícnější. Jako užitečnou pomůcku bych doporučoval přímé citace od tří řádek výš uvádět jako samostatný odsazený odstavec, jak je to ve většině akademických knih obvyklé. Tato praxe autora automaticky vede k tomu, aby dlouhými přímými citacemi šetřil a uchyloval se k nim pouze tam, kde jsou k tomu opravdu dobré důvody.

Trochu zvláštní je způsob „číslování“ (či spíše „značkování“) poznámek pod čarou: pomocí symbolů se typicky na poznámky odkazuje v knihách, v nichž jsou poznámky vnímány jen jako výjimka (např. poznámky překladatele v beletrii). V akademické práci působí skupiny hvězdiček a křížků trochu komicky a nezdá se mi, že by měly jakoukoli výhodu oproti klasickému číslování.

Velmi bych uvítal číslování kapitol (společně s typografickým odlišením různých úrovní nadpisů), které by mi výrazně usnadnilo orientaci v práci (nyní jsem se musel často dívat do obsahu). Samozřejmostí by v takto rozsáhlé práci měla být i záhlaví s názvy kapitol.

Bibliografické odkazy jsou v práci vzorné. Pouze v poznámkách bych doporučoval uvádět v plné formě jen první odkaz a další zkracovat, aby se šetřilo místem (případné detaily najde každý v bibliografii).

Celkové hodnocení

Celkově pokládám práci přes některé výše uvedené výhrady za velmi kvalitní a v kategorii diplomových prací za nadstandardní. Navrhuji proto hodnotit ji jako *výbornou*.